

Статья содержит анализ трудностей, которые возникают в процессе обучения, а также серию рекомендаций, направленных на их преодоление.

Ключевые слова: методические рекомендации, лексика среднего и высшего уровней сложности, международные отношения.

Y.Lokshina,

Institute of Oriental Studies and International Relations “Kharkiv Kollegium”, Kharkiv

ISSUES OF TEACHING SPECIAL VOCABULORY TO THE STUDENTS STUDIING INTERNATIONAL RELATIONS

The article is devoted to peculiarities of teaching methods of special words (average and high level) for students, who are specializing in international relations. The article contains analysis of difficulties, which are arising during the process of teaching and also several recommendations for overcoming of them.

Key words: methodological recommendations, special words (average and high level), international relations.

Ю. Малахова,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, Харків

ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

У статті розкриті поняття міжкультурної комунікації, актуальність проблеми спілкування між культурами у сучасних умовах та основні особливості навчання міжкультурної комунікації.

Теорія міжкультурної комунікації вважається відносно новою сферою досліджень, хоча самі міжкультурні контакти беруть початок з незапам'ятних часів. Піонерами міжкультурної комунікації (МК) можна вважати Олександра Македонського, Чингізхана, Юлія Цезаря, Марко Поло, Христофора Колумба та інших, причому, як відомо з історії, для подолання міжкультурних відмінностей нерідко використовувалися насильницькі заходи.

Проблеми взаємодії і взаємовпливу культур, співвідношення культури і мови, а також пошук оптимальних форм міжкультурного спілкування завжди привертали увагу дослідників. Завдовго до того, як МК сформувалася в окрему область знань, багато питань, що згодом стали для неї основними, були розроблені такими вченими, як Аристотель, Г. Лейбніц, Вольтер, І. Гердер, І. Кант, Г. Гегель, В. Гумбольдт, Л. Шпітцер, К. Фослер, Ф. Боас та інші. Далі розглянемо позиції авторів, які, з нашої точки зору, зробили най-

більш істотний внесок у теорію МК і чії дослідження становлять найбільший інтерес для її подальшого розвитку. Невід'ємну частину «культурної грамотності» кожного сучасного спеціаліста з галузі комунікативістики складають погляди Вільгельма фон Гумбольдта, які дали поштовх розвитку багатьох напрямів у мовознавстві і лінгвокультурології. Гумбольдтівське поняття духу народу як маніфестації культури отримало безліч різномірних інтерпретацій у вітчизняній і зарубіжній науках. У роботах Гумбольдта ми знаходимо витoki тих ідей, які згодом були підхоплені і розвинені іншими авторами. Сьогодні теорія міжкультурної комунікації (МК) стала тією «загальною територією», на якій охоче зустрічаються представники різних наук з метою виконання єдиних завдань та спільного пошуку шляхів їх вирішення. Міжкультурні дослідження знаходяться на стику комунікативістики, антропології, етно-, соціо- та психолінгвістики, семіотики, психології культури, лінгвокультурології. До теорії МК тісно долучаються дослідження в сфері лінгводидактики, герменевтики, лінгвістичної персонології, етнориторики, когнітивного моделювання тощо. Те, що МК змушує вчених прислухатися один до одного, які раніше були схильні ревниво охороняти кордони своїх дисциплін від «вторгнення ззовні», мабуть, є найбільшим її досягненням.

З іншого боку, сьогодні для МК характерні еkleктичність і різноголосся, відсутність загальних методологічних підстав дослідження, єдиних концептуальних підходів. Для позначення міжкультурного спілкування використовується безліч різних термінів, що нерідко дублюють один одного: міжкультурна комунікація, кроскультурна комунікація (*crosscultural communication*), інтеркультурна комунікація (*intercultural communication*), транскulturна комунікація (*transcultural communication*), контркультурна комунікація (*contracultural communication*) тощо. Галузі знань, які займаються прищепленням навичок ефективної МК, також мають багато назв: міжкультурна освіта (*multicultural education*), *intercultural learning*, *cross-cultural training*), двомовна освіта (*bilingual education*), міжкультурна свідомість (*cross-cultural awareness*, *crosscultural perspective*) тощо. Немає чітко визначеної теоретичної бази, єдності термінології, вихідних посилань, які б дозволили представникам різних галузей знань спільно рухатися в одному напрямку. Існує деяка розмитість у визначенні того, що вважати міжкультурною комунікацією: невинправдане розширення меж МК або ж, навпаки, зведення її до області лише прикладних досліджень, неврахування того факту, що МК являє собою самостійну науку з власним понятійним апаратом і значною історією наукових досліджень. Тому в цій статті під міжкультурною комунікацією ми розуміємо – різновид комунікації, протиставлений монокультурній комунікації, який характеризується належністю співрозмовників до різних культур [Селіванова, 16]. МК характеризує те, що її учасники за безпосереднього контакту використовують спеціальні мовні варіанти і дискурсивні стратегії, відмінні від тих, які вони використовують при спілкуванні в межах однієї культури.

Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому сенсі з'явився в літературі в 1970-х роках, у відомому підручнику Л.Смовара і Р.Портера «Комунікація між культурами» (*Communication between Cultures*), вперше опублікованому в 1972 р. Розуміння важливості культурно-історичних чинників у процесі спілкування спричинило активне вивчення проблематики міжкультурної комунікації.

З часом поняття міжкультурної комунікації поширилося на такі сфери, як теорія перекладу, вивчення іноземних мов, порівняльна культурологія, контрастивна грама-

тика тощо. Дотепер наукові дослідження в галузі міжкультурної комунікації фокусуються на поведженні людей, які стикаються з культурно обумовленими розбіжностями в мовній діяльності і наслідками цих розбіжностей. Результатами досліджень стали опис культурної специфіки вираження й інтерпретування ситуативних мовних дій комунікантів.

Міжкультурна комунікація є тією галуззю, де різні види компетенції (мовна, культурна, комунікативна) можуть існувати у відриві один від одного. Людина, яка чудово володіє мовою, може при цьому володіти недостатнім рівнем комунікативної та культурної компетенції (як нерідко траплялося в Радянському Союзі, коли тексти для вивчення японської мови були побудовані на розповідях про Велику Жовтневу соціалістичну революцію тощо.). З іншого боку, комунікант може бути добре знайомий з історією і культурою іншої країни, але не володіти іноземною мовою. Людина, що не знає ні того, ні другого, але має від природи талант спілкування і вміє прислухатись до найтонших нюансів настрою співрозмовника, може знаходити з ним «спільну мову», користуючись невербальними засобами спілкування або послугами перекладача. На думку фахівців, лише 35 % інформації в процесі комунікації передається за допомогою мови, а 65 % інформації ми отримуємо за допомогою невербальних засобів. Типова також ситуація, коли іммігрант, погано володіє іноземною мовою, але достатньо довго прожив у даній культурі, вміє ефективно спілкуватися, користуючись мінімальним набором засвоєних вербальних і невербальних засобів. Але так чи інакше всі ці варіанти неповноцінні. Різний ступінь повноцінності функціонування в чужій культурі забезпечують різні рівні міжкультурної компетенції: 1) рівень, необхідний для виживання; 2) рівень, достатній для «входження» в чужу культуру; 3) рівень, що забезпечує повноцінне існування в новій культурі - її «привласнення»; 4) рівень, що дозволяє в повній мірі реалізувати ідентичність мовної особистості. Для адекватного міжкультурного порозуміння та ефективної діяльності в контексті МК потрібна прямо пропорційна залежність між рівнями мовної, комунікативної та культурної компетенції. У разі асиметрії велика ймовірність незрозуміння, оскільки від людини, яка чудово володіє мовою, чекають відповідного рівня культурної грамотності і звертаються до неї, як до носія, з очікуванням, що вона володіє достатнім обсягом культурологічної інформації. Безпосередня комунікація між представниками двох лінгвокультур вимагає вибору мови спілкування. Це може бути мова одного з комунікантів, в такому випадку комунікативний «центр ваги», як правило, зміщується в бік носія лінгвокультури, тому що мова, якою відбувається спілкування, є для нього рідною. При виборі третьої (нейтральної) мови, яка є іноземною для всіх учасників конкретної міжкультурної ситуації, спілкування більш симетрично, але втрачає здатність виражати національно-специфічну інформацію. При опосередкованому спілкуванні перекладач виступає в ролі «ретранслятора» мови і культури [Нещипенко 2000, 32]. Від його мовної та культурної компетенції залежать точність і ефективність комунікації.

Важливим фактором, що визначає успіх чи невдачу міжкультурної комунікації, є інтенсивність міжкультурних контактів. Само собою зрозуміло, що «залізна завіса» не могла сприяти розвитку міжкультурної взаємодії, оскільки взаємодія такого роду просто відсутня. У даний час спілкування інтенсифікувалося як в результаті поліпшення взаємин між Україною та Японією, так і завдяки відкриттю нових каналів комунікації у вигляді супутникового телебачення, Інтернету, електронної пошти тощо.

Кожен урок японської мови, де б він не проходив, (в школі або ж в стінах ВНЗу) - це практичне зіткнення з іншою культурою (в японській мові навіть є спеціальне слово для позначення цього поняття 異文化 – *ібунка*), перш за все через її основний носій – мову. Кожне іноземне слово відображає іноземну культуру, за кожним словом стоїть суб'єктивне, зумовлене тільки даною мовною культурою, своєрідне враження про навколишній світ.

Сьогодні нові умови вимагають негайного і корінного перегляду як загальної методології, так і конкретних методів і прийомів викладання японської мови. Останнім часом спостерігається похваллення контактів між Японією і Україною. Тільки за останній час було підписано багато угод у різних галузях. Несподівано для себе викладачі японської мови опинилися в центрі уваги: фахівці в різних галузях науки, культури, бізнесу, техніки і всіх інших областей людської діяльності захотіли негайного оволодіти японською мовою, щоб використовувати її під час своєї роботи. Їх не цікавить ні теорія, ні історія мови, їм вона потрібна виключно функціонально, в якості засобу реального спілкування з японцями.

Для того щоб навчити іноземній мові як засобу спілкування, крім значень слів і правил граматики, потрібно знати: 1) коли, як, кому сказати / написати певну фразу; 2) як дане значення / поняття, даний предмет знаходить своє місце, у мові що вивчається [Верещагін, 29] .

З цього випливає, що при вивченні іноземної мови потрібно завжди брати до уваги проблему конфлікту культур. О.О. Леонтьєв стверджував про існування «національних змістів». «Не можна заперечувати, що два слова в двох різних мовах, що позначають один і той же предмет в культурі двох народів і є перекладними еквівалентами, неминуче пов'язано з нетотожними змістами, і це дозволяє говорити про «національні сенси» мовних знаків». [Леонтьєв, 50] Прикладом може послугувати прикметник білий. У західних країнах білий колір традиційно означає чистоту. Це колір нареченої, безневинного немовляти, ангела. Це колір миру, символом якого є білий голуб. Більш того, у багатьох суспільствах він вважається символом незайманості і духовного начала. А в Індії він символізує нещастя. В Японії та інших азійських країнах це колір смерті. Він асоціюється з білою гвоздику, яка означає смерть. І в більшості східних країн на похорон прийнято одягати біле. Як наслідок, при веденні бізнесу на Сході, доведеться замінити білу сорочку на що-небудь інше.

Людина, що потрапляє в інший культурно-мовний простір, приносить із собою індивідуальний образ світу, який не цілком збігається з мовною картиною світу, що існує в даній лінгвокультурі. Перше, що кидається йому в очі, це природні і створені людиною об'єкти, що не мають аналогів у рідній культурі комуніканта. *Шаровари, козак, люлька, борець, вареники, пампушки* не знайдуть свого місця в картині світу японця, який ніколи не бував в Україні. *Татамі, токонома, фуросікі, ко:бан* будуть чужорідні для українця, не знайомого з культурою Японії.

Слово, що позначає іншомовну реалію, не викличе ніяких асоціацій у свідомості людини, яка ніколи не бачила відповідного об'єкта. З іншого боку, побачений, але не названий об'єкт також не займе свого місця в мовній картині світу особистості. Більш складно буває в ситуаціях, пов'язаних зі сприйняттям нових реалій, коли мова йде про дві різні лінгвокультури.

Наприклад, свідомість носія української культури сформувалося на основі образів і уявлень, властивих українській культурі, а свідомість носія японської культури - на основі японської культури. Національно-культурні фактори мають значний вплив як на елементи мовного коду, так і на власне процес спілкування, тому що «елементи та категорії мовного коду кожного ідеоетнічної мови формують неповторні мовні картини світу, які відрізняються від концептуальних (наукових) картин світу» [Бацевич, 252]

Має значення і вплив національно-культурних факторів на семантику окремих слів і, відповідно, на фрагменти мовних картин світу. В японській мові багато лексики, пов'язаної з морськими промислами, наприклад, українському слову риба (як і російському рыба) відповідають такі слова, які не повністю збігаються за значенням. Це 魚 – *sakana* – жива риба або риба як продукт, 魚 – *yo* – жива риба, (пишеться тим самим ієрогліфом 魚), але це слово використовується переважно для позначення назв риб, рибних ресторанів, рибних ринків, рибних блюв (飛魚 – *tobiyo* – літуча риба, 魚亭 – *yotei* – рибний ресторан, 魚の棚 – *yotana* – назва рибного базару, 魚座 – *uodza* – назва сузір'я Риб), 魚類 – *gyorui* – риба як зоологічний клас, 魚肉 – *gyoniku* (буквально риб'яче м'ясо) риба як продукт, 海魚 – *kaiyū*: – морська риба, 川魚 – *kawadzakana*, *kawauo* – річкова риба, 鮮魚 – *sentē* – свіжа риба тощо, але в японській мові існує також слово – японське слово 肴 – *sakana* означає готову рибу, закуску, переважно до спиртних напоїв.

Дослідники вважають, що національно-культурні фактори впливають на структуру комунікативного акту і його складові. Особливо відчутно вони відображаються на формуванні соціальних ролей учасників комунікації. У різних народів стандартні за своїм складом комунікативні акти: чоловік – дружина, син – батько, брат – сестра, гість – хазяїн – регулюються різними спеціальними правилами. Вибір тієї чи іншої форми в залежності від ситуації – досить складна проблема, яку постійно доводиться вирішувати кожному японцеві. Він визначається різними параметрами: відносним соціальним становищем, віком, статтю, виконанням тих чи інших соціальних ролей (до лікаря або поліцейського будуть звертатися як вищого, поки він виконує службові обов'язки), психологічними факторами тощо. Але важливий й розгляд з точки зору параметра «свій – чужий». Наприклад, при прийомі відвідувача співробітник фірми не повинен вживати ввічливі форми у ставленні до свого начальника (навіть якщо він за соціальним рангом вище відвідувача): він у цій ситуації «свій», а відвідувач – «чужий», і саме до останнього треба виражати ввічливість. Так звані форми ввічливості стали простіше в порівнянні з тим, що було кілька століть або навіть кілька десятиліть тому. Не завжди форми ввічливості вживають дружини у ставленні до чоловіків так, як це було обов'язково раніше. Зате ввічливі форми необхідні в рекламі у ставленні до потенційного покупця і на телебаченні – до глядача. І в наші дні функціонування даної системи підтримується і соціальною структурою, і все тієї ж звичкою виділення своїх і чужих.

У процесі життєдіяльності людина вступає в складну взаємодію з суспільством, в результаті чого формується особистість, відбувається її соціалізація. У процесі соціалізації індивідів найважливіша роль належить мові, так як за допомогою мови передається соціальний досвід попередніх поколінь і всього людства. Оволодіваючи мовою, людина набуває цей досвід, пропускає його через себе, робить своїм особистим досвідом. Все це відбувається в процесах спілкування, які у кожній культурі мають свої особливості. Причому процес оволодіння людиною культурою відбувається не стихійно, а під контр-

одем суспільства. «Культурні знання засвоюються особистістю в тому обсязі і настільки глибоко, наскільки це необхідно для рольової діяльності, яка формує його рольовий репертуар. Одна з ролей особистості - національна, яка формується на перших етапах соціалізації завдяки сімейному та шкільному вихованню, є загальною для всіх носіїв даної мови. Культурні знання, освоєні в рамках цієї ролі, є ядром феномена, який називається специфікою мислення та спілкування» [Бацевич, 254].

Вважають, що людина сприймає світ через категорії рідної мови, сповненої неповторного народного духу. Насправді ж когнітивна діяльність людини лише певною мірою визначається мовою, оскільки в пізнавальних процесах важливу роль відіграє наука, практична й перцептивна діяльність, що формує концептуальну, тобто понятійну картину світу, яка не завжди відповідає мовній, проте уточнює й коригує її.

Таким чином, найбільш очевидні приклади зіткнень культур дає спілкування з японцями як в Японії, так і Україні. Цілком зрозуміло, що ця проблема зачіпає всі види людського життя і діяльності при будь-яких контактах з японською культурою, у тому числі і «односторонніх»: читання іноземної літератури при вивченні японської мови, а також знайомство з японським мистецтвом, театром, кіно, пресою, радіо і телебаченням. Для успішної міжкультурної комунікації при викладанні японської мови сьогодні виникає нагальна потреба використання подібних знань у повсякденному житті. Вивчати мову потрібно в синхронному зрізі, на широкому тлі соціального, культурного, політичного життя японців, тобто в тісному зв'язку зі світом мови, що вивчається. Це, безумовно, впливає і на методи викладання. Методи, що використовувалися раніше, тепер втратили свою практичну значимість і вимагають кардинального оновлення і модернізації. Сучасні умови життя вимагають від вивчення японської мови перш за все функціональності. Тепер мову хочуть не тільки знати, а використовувати як засіб реального спілкування з носіями інших культур. У зв'язку з цим потрібно кардинально змінювати погляд на викладання японської мови і приділяти більше уваги міжкультурній комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. – Київ.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 342 с.
2. *Нецименко Г. П.* К постановке проблемы «Язык как средство трансляции культуры» // Язык как средство трансляции культуры. — М.: Наука, 2000. – С. 3 0 - 4 5 . *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура.- М.: Русский язык, 1990. – 354 с.
3. *Леонтьев А.А.* Основы психолингвистики. – М., 1997. – 287 с.
4. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – С. 348.

Ю.Малахова,
*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды, Харьков*

ПРОБЛЕМЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА

В статье раскрыты понятие межкультурной коммуникации, актуальность проблемы общения между культурами в современных условиях, основные особенности обучения межкультурной коммуникации.

Y.Malahova,
Grygoriy Skovoroda National Pedagogical University of Kharkiv, Kharkiv

ISSUES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION PROBLEMS WHILE TEACHING JAPANESE

The notion of intercultural communication, topicality of the problem of communication between cultures in contemporary conditions and the main peculiarities of the education of intercultural communication are exposed in this article.

T. Midzumoto,
Муниципальный университет Кіта-Кюсю

日本語教科書におけるジェンダー： 教科書の日本女性像は現代社会の実態を伝えているか 日本語教科書、日本の家族像、高齢者世帯、単独世帯、夫婦のみの世帯

要旨

日本語教科書は、多くの学習者が初めて日本文化に接する機会でもある。国内外で広く使用されている日本語教科書全16種類を調査したところ、日本の家族形態は、35年以上前の「夫婦と未婚の子」が大半を占め挿絵入りで印象づけられ、その家族の妻の大半は専業主婦である。日本語教育関係者への意識調査によると、教科書には「共働き」と「単身者」を反映させるべきであるという意見が大多数であったが、政府の調査によっても、35年前に半数近くを占めていた「夫婦と未婚の子」という家族形態や専業主婦は減少し、現代社会では「単独世帯」や「夫婦のみの世帯」、殊に「高齢者世帯」が急増している。日本の現状を正しく反映する教科書が、今後求められる。

1. はじめに

1. 1 研究目的

日本での生活経験がない日本語学習者にとって、日本語教科書は日本社会を